

Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
JS 2012/2013 pondělí 1x za 14 dní 12:30 -15:45 posluchárna č. J31
termíny přednášek: 25. 2., 11. 3., 25. 3., 8. 4., 22. 4., 6. 5. 2013

ETMB44
SOUČASNÝ FOLKLOR
PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

Kurz se zabývá problematikou soudobého folklorního repertoáru se zaměřením na tzv. „moderní“ žánry, transmittované na území České republiky a Evropy s přihlédnutím k širšímu geografickému i kulturnímu kontextu. V centru pozornosti kurzu stojí především prozaické žánry současné (městské) pověsti, fámy (domněnky), anekdoty, humorky a dětských numinózních vyprávění. Pozornost je věnována ale i neorálně transmittovaným folklorním žánrům jako je nápisový folklor, psaný folklor, kancelářský folklor a folklorní formy šířené pomocí elektronické pošty, sociálních sítí a internetu.

Cílem kurzu je nejen poskytnout přehledový úvod do fenoménu „moderní“ ústní slovesnosti, ale i analýza jejího vztahu k „tradičním“ folklorním žánrům a především její zasazení do příslušného kulturního a sociálního kontextu. Vedle teoreticky a metodologicky primární slovesné folkloristiky kurz zprostředkovává i úhel pohledu kulturně antropologických a psychologických studií.

Tematické okruhy

1. Současný folklor, postfolklor či populární kultura?

Úvodní teoretické a terminologické otázky. Studium současného folkloru mezi evropskou etnologií, kulturní antropologií a literární vědou: disciplína na pomezí humanitních, sociálních a filologických věd. Lidová slovesnost – ústní slovesnost – slovesný folklor – ústní literatura – slovesné umění – expresivní kultura. Definice a základní znaky slovesného folkloru. Folklorní performance a kontext.

2. „Městský“, „moderní“ nebo „současný“ folklor?

Vztah současného folkloru k tradičnímu folkloru. Přechodné formy (démonologické syžety). "Modernost" a "urbanita" současného folkloru. Existence současného folkloru v tradičním repertoáru. Racionalizace tradičních syžetů vs. pararacionalizace tradičních syžetů vs. tradicionalizace současných syžetů. Inovativnost současného folkloru - tematika, motivika, synkreze tradičních žánrových charakteristik, žánrová interference, globální transmise, recepce médií a populární a elitní kulturou.

3. Historie výzkumu současného folkloru

Počátky zájmu o "netradiční" žánry v evropské a světové folkloristice (biografické vyprávění, anekdota a humorka). Počátek zájmu o narátora. Německé, francouzské a ruské výzkumy moderní narativity. Psychologické studium fám během 2. světové války. Anglosaský výzkum městských pověrečných povídek a městských pověstí. Performanční obrat ve folkloristice. Sociologické studium fám. Domácí studium současného folkloru.

4. Současný folklor a jeho sociální a kulturní funkce

Základní folklorní žánry současnosti. Současná pověst, fáma, anekdota, dětské numinózní vyprávění, biografické vyprávění, drobné folklorní žánry. Základní témata a motivy současného folkloru. Sociální a kulturní funkce současné ústní slovesnosti. Sociální, věková, profesní, genderová a lokální charakteristika. Etnicita a současný folklor (folklor Romů). Role folkloru během sociální anomie. Současný folklor v populární a elitní kultuře (literatura, film, hudba).

5. Anekdota a humorka

Žánrová charakteristika anekdoty. Historický vývoj repertoáru anekdot. Vztah anekdot k humorkám, škádlivkám a dalším tradičním folklorním žánrům. Žánrové interference s dalšími moderními žánry. Základní teorie anekdoty – folkloristické, psychoanalytické, memetické. Klasifikace anekdot. Diseminace anekdot v současné společnosti.

6. Fáma a pomluva

Žánrová charakteristika fámy. Fáma jako nejstarší médium světa? Sociální role fám (živelné katastrofy, epidemie, válečné a etnické konflikty). Vztah fám a dalších současných folklorních žánrů.

7. Současná pověst

Žánrová charakteristika současné pověsti. Sociolingvistická charakteristika současné pověsti. Globální vs. lokální specifická syžetů. Tematika a motivika současné pověsti – kriminalita, kontaminace, xenofobní a etnická tematika, humorné narace. Žánrová charakteristika příbuzného konceptu biografického vyprávění. Biografické vyprávění a oral history. Současný folklor a dějinná paměť.

8. Dětský folklor

Charakteristické znaky dětského folkloru. Vztah k tradičnímu a současnému folkloru dospělých. Klasifikace dětských anekdot a numinózních vyprávění. Poetika soudobého veršovaného a písňového folkloru. Vliv elitní, populární a masové kultury. Dětské hry a hračky. Význam a vztah dětského folkloru k psychosociálnímu vývoji jedince.

9. Psaný, nápisový, kancelářský a elektronický folklor

Vztah orální tradice k psané tradici. Psaný folklor v tradiční lidové kultuře vs. psaný folklor v soudobé kultuře. Nápisový folklor: nápisy dětí, subkultur, politické nápisy, latrinálie, graffiti. Historický vývoj kancelářského folkloru. Elektronicky šířené folklorní formy. Současný folklor v médiích: tisk, rozhlas, TV, internet. Současný folklorismus. Současný folklor, postfolklor nebo populární kultura?

10. Sociální a kulturní kontext současného folkloru

Sociologické interpretace současných obchodních pověstí a pověstí o kontaminacích. Psychoanalytické a sociologické interpretace numinózních pověstí a pověstí o zvířatech. Historický vývoj repertoáru současné pověsti v USA a v ČR. Metody, techniky a etika folkloristického terénního výzkumu: dotazníky, terénní deník, audio a video nahrávky, transkripce a publikování textů. Vztah folklorista-informátor. Etika terénního výzkumu.

Základní literatura

Beneš, Bohuslav – Hrníčko, Václav: *Nápisy v ulicích*. Brno 1993.

Čapek, Karel: K přírodopisu anekdoty. In: Čapek, Karel: *Marsyas – Jak se co dělá*. Praha 1984, s. 45-54.

Janeček, Petr: *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice*. Praha 2006.

Janeček, Petr (ed.): *Folklor atomového věku. Kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. Praha 2011.

Kapferer, Jean-N.: *Fáma – nejstarší médium světa*. Praha 1992.

Klusák, Miroslav – Kučera, Miloš: *Dětské hry – Games*. Praha 2010.

Petráňová, Lydia: Kam s nimi? Hesla a nápisy v ulicích z listopadu 1989. *Český lid/Etnologický časopis* 96/4, 2009, s. 421-444.

Panczová, Zuzana: Konšpiračné teórie ako súčasť moderného folklóru. In: Krekovičová, Eva – Pospíšilová, Jana (eds.): *Od folklórneho textu ku kontextu*. Bratislava 2006, s. 101-136.

Pohunek, Jan: Specifika trampské pověsti. *Národopisný věstník* 27/69, 2010, s. 33-55.

Pospíšilová, Jana – Uhlíková, Lucie: Dětská folklorní komunikace v rýmech – možnosti interdisciplinárního přístupu. *Slovenský národopis* 59/1, 2011, s. 29-46.

Sirovátko, Oldřich: *Folkloristické studie*. Brno 2002.

Šrámková, Marta: Vyprávění ve městě jako specifický druh narace. *Národopisná revue* 4, 2002, s. 195-202.

Votruba, Adam: *Namažeme školu špekem. Současná folklorní poezie dětí*. Praha 2009.

Doporučená literatura

- Aarne, Antti – Thompson, Stith – Uther, Hans-Jörg: *The Types of International Folktales*. Helsinki 2004.
- Bascom, William R.: Four Functions of Folklore. *Journal of American Folklore* 67/1954, s. 333-349.
- Beneš, Bohuslav: *Úvod do folkloristiky*. Brno 1989.
- Beneš, Bohuslav: *Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře*. Praha 1990.
- Beneš, Bohuslav: Funkce domněnky jako folklórního žánru v ústních dějinách současné české společnosti. In: Hložková H. – Krekovičová, E. (ed.): *Folklórné žánre – archívy – katalógy*. Bratislava 1991, s. 32-41.
- Beneš, B.: Několik poznámek o současném folkloru. *Národopisné aktuality* 1/2, 1965 s. 45-52.
- Brednich, Rolf W.: *Where They Originated... Some Contemporary Legends and Their Literary Origins*. zdroj: <http://www.folklore.ee/folklore/vol20/legends.pdf> (2001)
- Hrabalová, Olga – Jelínková, Zdeňka – Pospíšilová, Jana – Šrámková, Marta – Toncrová, Marta: Jak žije folklor mezi dětmi. *Národopisné aktuality* 17, 1980 s. 31–38.
- Hübschmannová, Milena: Viera v mŕtva u slovenských Rómov. *Slovenský národopis* 53/2, 2005, s. 172-204.
- Janeček, Petr: Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice. *Český lid / Etnologický časopis* 94/3, 2007, s. 305-322.
- Janeček, P.: Rezistence a katarze: fámy a pověsti druhé světové války v českých zemích. *Slovenský národopis* 57/2, 2009. s. 207-219.
- Janeček, Petr: *Černá sanitka: Druhá žeň*. Praha 2007.
- Janeček, Petr: *Černá sanitka: Třikrát a dost*. Praha 2008.
- Janeček, Petr: „Městské legendy“ na pomezí oborů: antropologický, folkloristický nebo sociologický diskurs? In: *Antropowebzin* 1/2009. zdroj: <http://antropologie.zcu.cz/webzin/antropowebzin-1-2009>
- Kapferer, Jean-N.: *Fáma – nejstarší médium světa*. Praha 1992.
- Klusák, Miroslav – Kučera, Miloš: *Dětské hry – Games*. Praha 2010.
- Leščák, Milan – Sirovátka, Oldřich: *Folklór a folkloristika (O ľudovej slovesnosti)*. Bratislava 1982.
- Ong, Walter J.: *Technologizace slova: mluvená a psaná řeč*. Praha 2006.
- Panczová, Zuzana: Konšpiračné teórie ako súčasť moderného folklóru. In: Krekovičová, Eva – Pospíšilová, Jana (eds.): *Od folklórneho textu ku kontextu*. Bratislava 2006, s. 101-136.
- Petráňová, Lydia: Kam s nimi? Hesla a nápisy v ulicích z listopadu 1989. *Český lid/Etnologický časopis* 96/4, 2009, s. 421-444.
- Pohunek, Jan: Specifika trampské pověsti. *Národopisný věstník* 27/69, 2010, s. 33-55.
- Pospíšilová, Jana: Kultura dětí. In: Tyllner, Lubomír – Uherek, Zdeněk: *Kultura – Společnost – Tradice I*. Praha 2005.
- Pospíšilová, Jana – Uhlíková, Lucie: Dětská folklorní komunikace v rýmech – možnosti interdisciplinárního přístupu. *Slovenský národopis* 59/1, 2011, s. 29-46.
- Sirovátka, Oldřich: Nad lidovou protektorátní anekdotou. *Národopisné aktuality* 12, 1975, s. 189-198.
- Šrámková, Marta: *Česká prozaická folkloristika v letech 1945-2000: Přehled, vývoj, témata, bibliografie*. Praha 2008.
- Thompson, Stith: *Motif-Index of Folk Literature*. Copenhagen 1955-1958.
- Vanovičová, Zora: Fáma z hlediska folkloristiky. In: Pospíšilová, J. – Krekovičová, E. (eds.): *Od pohádky k fáme. Sborník příspěvků ze semináře Hledání cest české slovesné folkloristiky II*. Brno 6. 6. 2002. Brno 2005, s. 76-81.

Konzultační hodiny

vždy v pondělí po přednášce nebo dle domluvy

Kontakty

e-mail: petrjanecek@seznam.cz

Podmínky atestace

Drobný pasportizovaný terénní sběr současného folkloru, volný výběr z těchto folklorních žánrů:

- a) **současné pověsti, fámy** či příběhy o paranormálních aktivitách nasbírané v aktuální orální transmisi s pasportizací (min. 3)
- b) **současné veršované nápisy na zdech a veřejných místech** s pasportizací (min. 5)
- c) **dětská strašidelná vyprávění** nebo příběhy o vyvolávání duchů nasbírané v aktuální orální transmisi s pasportizací (min. 3)
- d) **současné pověry** nasbírané v aktuální orální transmisi s pasportizací (min. 3)
- e) **současné anekdoty** nasbírané v aktuální orální transmisi s pasportizací (min. 10)

K úspěšné atestaci je třeba sebrat **min. 3 narace (z žánrů a-d)**
nebo

10 narácí (žánr e).

V případě sběru pomocí internetu (sociální sítě, e-mail, internetové stránky vždy o 5 textů více (tedy 8, 10 nebo 15 narácí).

Narace by měly být **ideálně v audio podobě** (příloha e-mailu, na CD), nebo **písemně v elektronické podobě a odevzdány nejpozději dva dny před termínem atestace.**

Všechny narace by měly být **opatřeny pasportizací dle následující struktury:**

1) Text

Doslovný přepis textu, v případě delších textů získaných v audio podobě pouze jejich stručná sumarizace

2) Kontext

- a) Iničiály, rod, rok narození, vzdělání, povolání, bydliště vypravěče (ideálně co nejpodrobněji)
- b) Lokalita pořízení textu/snímku/přepisu (ideálně co nejpodrobněji)
- c) Datum a čas pořízení textu/snímku/přepisu (ideálně co nejpodrobněji)
- d) Kontext vypravěčské situace (spontánní, řízený rozhovor, apod.)
- e) Přibližná doba trvání obeznámenosti vypravěče s textem, odkud vypravěč slyšel daný příběh, v případě nápisu doba jeho existence, souvislost a jeho reakce na případné okolní nápisy

3) Interpretace

Badatelova interpretace významu textu či nápisu, motivace jeho interpreta či pravděpodobného autora k jeho šíření

Žánr c (dětská vyprávění) je možné doplnit i retrospektivně z vlastních vzpomínek.

Příklad pasportizace:

Zabetonovaný Cikán (současná pověst)

1) Text

Sumarizace delšího audiozáznamu: *Když se někdy za minulého režimu stavěla Slapská přehrada, jeden opilý cikánský dělník spadl do rozdělaného betonu a zatuhnul v něm. Zkoušeli ho vyndat, nešlo to. Aby nebyla poškozena pověst významné stavby socialismu, byl narychlo zaživa zalit několika tunami betonu a všechny stopy zahlazeny.*

2) Kontext

a) *K. M., žena, 1980, VŠ, personalistka, Praha.*

b) *Kavárna Kabinet, Praha 6 – Bubeneč.*

c) *17. 10. 2006, 21:00-21:30 hod.*

d) *Vyprávěno spontánně během běžné konverzace při debatě o historkách z „vody“.* e) *Vypravěčka naraci slyšela od svého otce, zemědělského inženýra z Rakovníka, jehož kolega, stavební inženýr, byl prý tehdy „u toho“. Naraci vnímá podobně jako její otec jako potenciálně realistickou („no stát se to v té době klidně mohlo...“).*

3) Interpretace

Vypravěčka považuje daný příběh v prvním plánu za zábavnou semireálnou historku spjatou s konkrétní lokalitou, v druhém plánu pak za naraci demonstrující její negativní postoj k odlidštění komunistického režimu. Více viz Janeček, Petr: Černá sanitka: Druhá žeň, Praha 2007, s. 117-119.